

Økuller? Det er ikke altid lige (u)acceptabelt at forlade en indlejring

Ken Ramshøj Christensen & Anne Mette Nyvad

Aarhus Universitet

1. Indledning: Knuder i generativ grammatik¹

I engelsk og dansk, og et væld af andre sprog, er det muligt at ekstrahere eller flytte et led ud af en indlejret sætning, så det optræder i begyndelsen af hovedsætningen, potentielt på tværs af en række sætningsgrænser, fx i spørgsmål, sml. a og b i (1) og (2), hvor det fremflyttede led og dets 'basisposition' er understreget. Sådanne sætninger kaldes på dansk "sætningsknuder" (Hansen 1984: 74, Hansen & Heltoft 2011: 333, 1812).

- (1) a. She said [that she knew [that he really liked chili]].
b. What did she say [that she knew [that he really liked ____]]?
- (2) a. Hun sagde [at hun vidste [at han virkelig godt kunne lide chili]].
b. Hvad sagde hun [at hun vidste [at han virkelig godt kunne lide ____]]?

Men der er også sætningstyper der tilsyneladende ikke (ret gerne) tillader ekstraktion, fx:

- (3) **Relativsætning**
 - a. I saw the man [who baked that cake].
 - b. *Which cake did you see the man [who baked ____]?
- (Carnie 2006: 48, eks. (6a-b))

¹ Tak til Eva Skafte Jensen for konstruktiv kritik på en tidligere udgave af denne artikel, og tak til tilhørerne på MUDS 19 (14. oktober 2022) for spørgsmål og kommentarer. Forskningen blev delvist støttet af Det Frie Forskningsråd (Bevillings-ID: DFF-9062-00047B).

(4) **Hv-spørgsmål**

- a. Bill asked [what₁ Mary loves __₁]?
- b. *Who₂ did Bill ask [what₁ __₂ loves __₁]?
(Carnie 2006: 48, eks. (7b,d))

(5) **Adverbiel ledsætning**

- a. Did you leave [because Mary talked about that topic]?
- b. *Which topic did you leave [because Mary talked about __]?
(Szabolcsi & Lohndal 2017: 5, eks. (6b))

Udover sætninger såsom (3)-(5) er der også andre strukturer der ikke tillader ekstraktion. Mest velkendt er nok koordination (sideordning), der ikke tillader ekstraktion af det ene af de to koordinerede led:

(6) **Koordination**

- a. I liked [Mary and John].
- b. *Who did you like [Mary and __]?
- c. *Who did you like [__ and John]?
(Carnie 2006: 48, eks. (6a-c))

Siden Ross (1967) har man i generativ grammatik traditionelt omtalt sætninger og strukturer, der helt eller delvist blokerer ekstraktion, som fx (3)-(6), som *øer* (engelsk *islands*) (se fx Carnie 2006). Standardantagelsen er at disse øer er ugrammatiske (eller meget lidt acceptable) på tværs af alle sprog pga. visse universelle begrænsninger. Det er dog gentagne gange fremkommet modeksempler fra de fastlandsskandinaviske sprog (Bondevik m.fl. 2020, Christensen m.fl. 2013a, Christensen & Nyvad 2014, Engdahl & Ejrhed 1982, Erteschik-Shir 1973, Kush m.fl. 2019, Lindahl 2017, Müller 2019). Nedenfor gennemgår vi resultaterne fra vores undersøgelser af danske *hv*-spørgsmål, adverbielle ledsætninger og relativsætninger. Vi sætter spørgsmålstegn ved at disse konstruktioner er syntaktiske 'øer' på tværs af alle sprog, og diskuterer hvordan vi kan redegøre for dem uden at smide al syntaktisk teori overbord. Men først:

2. Modeksempler i traditionel dansk grammatik

I 1894 og 1911 beskriver Mikkelsen sætningsknuder som "sammenslyngede" sætninger (Mikkelsen 1894: 441, Mikkelsen 1911: 669). Det er interessant at der blandt Mikkelsens eksempler

er adskillige eksempler på flytninger fra øer: I (7) er der relativering ud af en relativsætning, og i (8)-(10) er der flytning fra et indlejret spørgsmål:

(7) **Topikalisering ud af en relativsætning**

- a. Han er en Person, som du næppe kan nævne nogen
[der kan maale sig med ____].
(Mikkelsen 1894: 422)

(8) **Topikalisering ud af et *hv*-spørgsmål**

- a. Ham₂ ved jeg nok [hvem₁ ____₂ er ____₁].
b. Dem₂ har jeg aldrig hørt [hvor₁ ____₂ er ____₁].
(Mikkelsen 1894: 322, se også Mikkelsen 1911: 671)

(9) **Relativering ud af et *hv*-spørgsmål**

- a. Det er en Dreng, som₂ jeg ikke kan finde paa
[hvad₁ jeg skal stille op ____₁ med ____₂].
b. Hvad er det, som₂ du ikke ved [hvor₁ ____₂ er ____₁]?
(Mikkelsen 1894: 422)
c. Hvilken Opgave er det, som₂ du ikke ved
[hvorledes₁ du skal løse ____₂ ____₁]?
(Mikkelsen 1911: 671)

(10) ***Hv*-flytning ud af et *hv*-spørgsmål**

- a. Hvad₂ ved du ikke [hvor₁ ____₂ er ____₁]?
(Mikkelsen 1894: 422)
b. Hvilken opgave₂ ved du ikke [hvorledes₁ du skal løse ____₁ ____₂]?
(Mikkelsen 1911: 671)

Ifølge Mikkelsen (1894: 322, 1911: 671) er relativering at foretrække fremfor *hv*-flytning. Han angiver eksempel (9)b-c og skriver ”ikke så gerne” om de tilsvarende (10)a-b. Det er værd at bemærke at Mikkelsen eksplicit angiver hvis noget er umuligt, så ”ikke så gerne” betyder sandsynligvis ikke ”umuligt” men nok bare ”mindre godt”.

Erik Hansen (1984: 75) angiver også en række eksempler der viser at ekstraktion fra visse øer er muligt i dansk:

(11) **Topikalisering ud af en relativsætning**

- a. Her har jeg en god ven [der bor ____].
- b. Det kender jeg da en fyr [der gør ____ hver dag].

(12) **Topikalisering ud af et *hv*-spørgsmål**

- a. Den₂ har jeg længe ville spørge dig om [hvor₁ ____₂ hører hjemme ____₁].
- b. De 50 kr.₂ er det ligemeget [hvornår₁ jeg får ____₂ igen ____₁].
- c. Konfliktforskning₂ er der en del tvivl om [hvad₁ ____₂ egentlig er ____₁].

Interessant nok skriver Hansen (1984: 75) også at det ikke er muligt at ”danne knude med hvilken som helst sætning” og angiver eksempel (13) nedenfor, der har flytning fra en adverbial ledsætning, som ugrammatisk:

- (13) *Den blev jeg ærligt talt sur [da han forlangte penge for ____].

Hvad der bestemmer om ekstraktion er mulig eller ej, er ikke helt klart. ”Om det er muligt afhænger af ledsætningens art og den måde den er indordnet i oversætningen på” (Hansen 1984: 75). Ifølge Hansen & Heltoft (2011: 1418) kan der ”ikke formuleres faste regler for fra hvilke ledsætninger materiale kan stilles på førstepladsen gennem sætningsknude.” De giver også en række eksempler på sætningsknuder der bl.a. involverer ø-konstruktioner med relativsætninger og kløvninger (2011: kap. II §76.2 og kap. XX §17). Men kontra Hansen (1984: 75) giver Hansen & Heltoft (2011: 1418) også følgende eksempler med flytning fra en adverbial ledsætning, som de skriver forekommer sjældent og ”og helt overvejende kun i talesprog”:

(14) **Topikalisering ud af en adverbial ledsætning**

- a. Den vase får du ballade [hvis du taber ____].
- b. Det skal du sige til [så snart du hører noget om ____].
- c. Den ligning er han meget stolt [fordi han kan løse ____].
- d. De sko kan jeg godt vente [mens du reparerer ____].

Ifølge Aage Hansen (1967: 110) er sætningsknuder ”outrerede” udtryk for ”ubehjælpssomhed, skødesløshed eller sproglig frækhed”. Mikkelsen (1894) angiver derimod eksemplerne uden at sige noget om at de skulle være stilistisk afvigende, og ifølge Hansen & Heltoft (Hansen &

Heltoft 2011: 1814) er der imidlertid intet uforklarligt eller uanalyserbart ved den danske sætningsknode, og den strider hverken mod fornuft eller almen grammatik”. Ifølge Nyvad m.fl. (2017) er sætningsknuder noget man mest finder i talesprog og uformelle, talesprogsagtige tekster. Kort sagt ser det i hvert fald ud til at dansk ikke følger universelle forbud mod ekstraktion fra øer der enten er relativsætninger, *hv*-spørgsmål eller en adverbial ledsætning. Men kunne eksemplerne ovenfor bare være isolerede tilfælde der ikke rigtigt afspejler hvordan dansk egentlig ser ud nu? For at kunne svare på det spørgsmål er vi nødt til at ty til eksperimentelle, kvantitative metoder.

3. Eksperimentelle undersøgelser af danske øer

3.1 Relativsætninger

At ekstraktion fra en relativsætning i engelsk er ugrammatisk (eller i bedste fald, meget uacceptabel, jf. (3)), er velkendt i den teoretiske litteratur. Det er også blevet bekræftet eksperimentelt (Christensen & Nyvad 2022). Det samme gælder for *hv*-flytning fra et indlejret *hv*-spørgsmål i engelsk (Christensen & Nyvad 2019). Så her synes der at være overensstemmelse mellem den teoretiske og empiriske litteratur. Selvom der, som nævnt, gentagne gange er fremført modeksempler til antagelsen om universelle ø-konstruktioner med data fra de fastlandsskandinaviske sprog, er de ofte blevet behandlet som ’falske’ modeksempler. Ideen er at der fx slet ikke er tale om ’rigtige’ relativsætninger, men i stedet en slags komplementsætning, nemlig en *small clause* der svarer til et frit prædikat (Kush & Lindahl 2011, Kush m.fl. 2013). Christensen & Nyvad (2014) undersøgte denne antagelse og fandt ikke belæg for at sige at relativsætninger kategorisk blokerer for ekstraktion, eller at ekstraktion afhænger af om matrixverbet kan tage en *small clause* som objekt. På dansk er *som* tvetydigt eftersom det kan introducere enten en subjekts- eller objektsrelativsætning eller et frit prædikat, mens *der* kun indleder subjektsrelativer:

- (15) a. Jeg foretrak/kyssede alle dem [**som/der** kender dig]. (subj.-rel.)
b. Jeg foretrak/kyssede alle dem [**som/*der** du kender]. (obj.-rel.)
c. Jeg foretrak/??kyssede dem [**som/*der** samtalepartnere]. (frit præd.)

I undersøgelsen blev 112 deltagere præsenteret for en række sætninger som (16)-(17) som de skulle vurdere på en skala fra 1 (helt uacceptabel) til 7 (helt acceptabel). Den ene halvdel af sætningerne havde et matrixverbum der i et forstudie scorede højt med et frit prædikat som

komplement, fx *anmelde*, den anden halvdel havde et matrixverbum der scorede lavt, fx *genere*. Hver sætning optrådte med og uden fremflytning og med *som* eller *der*:

- (16) Marie har måske anmeldt/generet en butiksejer
[som/der ansatte den slags personer].
- (17) Den slags personer har Marie måske anmeldt/generet en butiksejer
[som/der ansatte ____].

Resultaterne viste stor variation i acceptabiliteten. Fremflytning reducerer kraftigt acceptabiliteten, men effekten afhænger også (men i væsentligt mindre grad) af matrixverbets leksikalske frekvens og af hvor mange gange forsøgsdeltagerne så det i forsøget (en repetitionseffekt).² Selvom disse effekter er små, er de statistisk signifikante og kan tages som tegn på at ekstraktion fra en relativsætning faktisk er grammatisk mulig, ikke bare en 'fejl'. Hvis en sætningskonstruktion er ugrammatisk (dvs. umulig), burde manipulationer på det leksikalske niveau ikke kunne forbedre acceptabiliteten (Hofmeister & Sag 2010). Den lave acceptabilitet skyldes sætningens høje strukturelle kompleksitet og påvirkes af ordenes hyppighed (se også Christensen & Nyvad 2023b, 2023a).

Der er ofte stor forskel på hvor højt forskellige sætningstyper scorer i acceptabilitetsbedømmelser i kontrollerede forsøg, og hvor ofte de optræder i naturlig sprogbrug. Selvom objektsekstraktion fra en relativsætning i ovenstående forsøg (Christensen & Nyvad 2014) i gennemsnit reducerede acceptabiliteten fra 5,9 til 2,6 på skalaen fra 1-7, er det fx meget let at finde eksempler på internettet. Der er knap en halv million eksempler bare med *men det er der ingen/mange der/som* på Google (søgning med anførselstegn og site.dk). Et af problemerne med kontrollerede forsøg er netop at der skal kontrolleres for en lang række faktorer på tværs af en lang række sætninger for at holde 'alt andet lige', hvilket gør det sværere at gøre eksemplerne helt naturlige trods ihærdige forsøg.

² Ordfrekvens spiller ofte en rolle. Den altafgørende faktor der afgør om danskere laver særskrivningsfejl af sammensatte ord (fx *næse operation* i stedet for *næseoperation*) er frekvens: lavere frekvens giver flere fejl (Andersen & Diderichsen 2011). Der er også en sammenhæng mellem leksikalsk frekvens og sætningers acceptabilitet (Christensen & Nyvad 2023a).

3.2 Hv-spørgsmål

I en række forsøg, både med acceptabilitetsbedømmelse på en skala fra 1 til 5, med binær grammatikalitetsbedømmelse og med hjerneskanning med fMRI, undersøgte Christensen m.fl. (2013a, 2013b) *hv*-flytning ud af indlejrede *hv*-spørgsmål. Ligesom ved relativsætninger reduceres acceptabiliteten kraftigt ved lang flytning (dvs. ved knudedannelse) fra en indlejret deklarativsætning, der jo helt ukontroversielt anses for at være grammatisk, fx (19): Det er muligt at spørge enten til det indlejrede objekt, *hvad* i (19)a, eller til et indlejret adverbial, *hvor* i (19)b, men det er signifikant værre at flytte *hvor* end *hvad*. (Bemærk at *hvor* ikke kan læses som et hovedsætningsadverbial: **Hvor ved hun mon det?* **Hun ved det i stuen.*)

(18) Ved hun godt at man kan leje noget dér?

- (19) a. Hvad ved hun godt [at man kan leje __ dér]?
b. Hvor ved hun godt [at man kan leje noget __]?

- (20) a. Hvad₂ ved hun godt [hvor₁ man kan leje __₂ __₁]?
b. Hvor₂ ved hun godt [hvad₁ man kan leje __₁ __₂]?

(21) *Ved hun godt [hvor₂ hvad₁ man kan leje __₁ __₂]?

Prisen for *hv*-flytningen i (19) var en gennemsnitlig reduktion på 28,2 % i acceptabiliteten (fra 4,78 på 5-punktsskalaen i (18) til 3,43). Ulig flytningen i (19) er der ikke forskel på hvor acceptabelt det er at flytte *hvad* eller *hvor* ud af et indlejret *hv*-spørgsmål som i (20). Prisen for at flytte ud af *hv*-øen er en yderligere reduktion på 28,6 % i forhold til (19) til 2,45. Selvom det er ret lavt, er det signifikant bedre end den ugrammatiske kontrolsætningstype i (21), der scorede i bund med 1,48 på skalaen fra 1 til 5. Det er interessant at bemærke at der var små men statistisk signifikante repetitionseffekter på acceptabiliteten både ved knuderne i (19) og ved ø-ekstraktionerne i (20) (de blev vurderet en lille smule højere over tid), mens det ikke var tilfældet for (21). Det tyder også på at flytning fra en *hv*-ø er grammatisk mulig, men svær pga. kompleksiteten, hvilket kan afhjælpes en smule ved gentaget brug. Igen passer det fint sammen med Mikkelsens (1894) observation, jf. diskussion af (10) ovenfor, og igen viser data at dansk har en mere fleksibel ordstilling end ofte antaget, navnlig i den generative litteratur. Teoretisk set, burde *hv*-flytning fra en *hv*-ø ikke være mulig. Det vender vi tilbage til i afsnit 4 nedenfor.

3.3 Adverbielle ledsætninger

Poulsen (2008) var den første til at undersøge ekstraktion fra adverbielle ledsætninger eksperimentelt i dansk. Hans undersøgelse fokuserede på *hvis*-sætninger og viste meget lave acceptabilitetsbedømmelser ved ekstraktion, uafhængigt af semantisk kohæsion mellem matrix- og underordnet sætning (kontra Jensen 2002, se også Erteschik-Shir 1973, 2006, Van Valin & LaPolla 1997). Der var altså ikke signifikant forskel på *Den whisky bliver hun fuld hvis hun bæller inden kampen* og *Den kamp bliver hun fuld hvis hun taber inden kampen*. Poulsen (2008) konkluderede derfor (forsigtigt) at ekstraktion fra adverbielle ledsætninger nok bør betragtes som simple talefejl.

Nyvad m.fl. (2022) undersøgte relativering ud af tre forskellige slags adverbielle ledsætninger i engelsk. Vi brugte relativering da det er velkendt at topikalisering er væsentligt mere markeret på engelsk end på dansk, og vi ville gerne kunne sammenligne de to sprog på lige vilkår. 235 deltagere med engelsk som modersmål skulle vurdere en række sætninger med og uden fremflytning fra indlejrede sætninger (se de danske eksempler i (22)-(24) nedenfor) på en skala fra 1 til 7: komplementsætninger med *that* 'at' og tre slags adverbielle ledsætninger: betingelsessætninger med *if* 'hvis', tidsadverbialer med *when* 'da' og betingelsessætninger med *because* 'fordi'. (Forsøget havde også en række kontrolsætninger, fx klart ugrammatiske sætninger med flytning fra et koordineret led, såsom *This is the dog that I was ashamed because I actually lost both the cat and ___ in one day.*)

Igen udløste ekstraktion i sig selv en signifikant reduktion af acceptabiliteten, men overraskende nok blev flytning fra *that*- og *if*-sætninger vurderet lige højt (4,97 på 7-punktsskalaen). Flytning fra en *when*-sætning var væsentligt mindre acceptabelt (vurderet til 3,92), og det var endnu værre med flytning fra *because*-sætninger (vurderet til 3,39), men dog signifikant bedre end flytning af et koordineret led (vurderet til ca. 1,8) (sml. også (5)b og (6)b ovenfor). Der var også en signifikant repetitionseffekt for ekstraktion fra *when*-sætninger. Kort sagt viser disse resultater at engelske adverbielle ledsætninger, navnlig *if*-sætninger, opfører sig væsentligt mindre ø-agtigt end forventet.

Nyvad m.fl. (2023) oversatte det engelske forsøg til dansk og gennemførte præcis det samme forsøg på dansk med 335 deltagere. Også her skulle forsøgsdeltagerne vurdere en række sætninger som (23)-(24) på en skala fra 1 (helt uacceptabel) til 7 (helt acceptabel). Hver sætning blev præsenteret med en kontekst (22) for at gøre det så naturligt og talesprogsagtigt som mu-

ligt. Sætninger blev vist både uden relativering, som i (23), og med relativering (eller kløvning), som i (24).³

- (22) Kontekst: I det sidste træningsprogram jeg udarbejdede for Emma, ville jeg gøre det så godt som umuligt for hende og inkluderede derfor endnu et sæt virkelig brutale pull-ups.
- (23) a. Det er åbenlyst, at jeg blev overrasket over,
[at hun faktisk gennemførte dét program].
b. Det er åbenlyst, at jeg ville blive overrasket,
[hvis hun faktisk gennemførte dét program]
c. Det er åbenlyst, at jeg blev overrasket,
[da/fordi hun faktisk gennemførte dét program].
- (24) a. Det er dét program som jeg blev overrasket over,
[at hun faktisk gennemførte ____].
b. Det er dét program som jeg ville blive overrasket,
[hvis hun faktisk gennemførte ____].
c. Det er dét program som jeg blev overrasket,
[da/fordi hun faktisk gennemførte ____].

Baseret på de tidligere forsøg med fremflytning i dansk og på de mange tilfælde med ekstraktioner fra øer i traditionel dansk grammatik forventede vi at få sammenlignelige resultater i de danske og engelske forsøg. Som forventet, er det relative acceptabilitetshierarki næsten det samme: Relativering fra *hvis*-sætninger er signifikant bedre end fra *da*-sætninger og *fordi*-sætninger, som dog ikke er signifikant forskellige. Interessant nok er der ikke nogen effekt af ekstraktion fra en *at*-sætning. Endnu mere interessant og ret overraskende er at ekstraktion fra *hvis*-sætninger kun vurderes til 3,45, og ekstraktion fra *da*- og *fordi*-sætninger vurderes endnu lavere: ca. 2,8 på skalaen fra 1 til 7. Det er noget lavere end de engelske niveauer, og danske adverbial-øer forekommer altså til at være mere ø-agtige. Forsøget blev kørt tre gange: relative-

³ For at undersøge om konteksten evt. kunne være unaturlig og dermed have en negativ effekt på bedømmelserne, kørte vi det samme forsøg igen bare uden kontekst, og det gav stort set samme resultat. Der var 11 kontekster/sæt med “åbenlyst” og 13 med “klart”. Det gjorde vi bevidst for variationens skyld. Vi medgiver at det kunne være relevant for resultatet, men vi kørte forsøget igen (for tredje gang) hvor der ikke var relativering, så sætningerne begyndte med “Så jeg blev overrasket...” i stedet for “Det er åbenlyst...”. Resultatet var igen stort set det samme.

ring med kontekst (som vist ovenfor), relativering uden kontekst og topikalisering med kontekst (*Det program blev jeg overrasket...*), og med stort set det samme resultat.

Naturlige eksempler med flytninger fra *hvis*- og i mindre grad *da*-sætninger er lette nok at finde, mens det ikke er tilfældet for *fordi*-sætninger (både i dansk og tilsvarende engelsk) (Müller & Eggers 2022), så de lave acceptabilitetsniveauer er lidt overraskende, navnlig for *hvis* og *da*. I Nyvad et al. (2023) foreslås det at det måske skyldes (i) den velkendte negative effekt af at der er tale om et kontrolleret forsøg (som beskrevet ovenfor), og (ii) at der er mange flere der taler engelsk som andetsprog end dansk. Måske er engelsktalende mere vant til variation i sprogsystemet end dansktalende er, og derfor sprogligt mere 'tolerante'. Det skal dog siges at forsøgene ikke viser at folk med engelsk som modersmål tillader hvad som helst: Forsøgene med flytning fra relativsætninger og *hv*-spørgsmål viser netop at det ikke er tilfældet (Christensen & Nyvad 2019, 2022). Relativsætninger og *hv*-spørgsmål er øer der er lettere at undslippe i dansk end i engelsk, mens det modsatte ser ud til at være tilfældet for adverbelle ledsætninger.

3.4 Koordination

Umiddelbart kunne det måske godt se ud som om de fleste flytninger fra øer er nogenlunde acceptable i dansk (eller i hvert fald ofte bedre end i engelsk), og at alt er relativt. Men det er nu ikke rigtigt tilfældet. Vi har gentagne gange nævnt, men ikke rigtigt diskuteret, flytning fra koordination. I (25) ses danske eksempler der svarer til de engelske i (6) ovenfor:

- (25) a. Jeg kan godt huske [Susi og Leo].
b. *Hvem kan du godt huske [Susi og ___]?
c. *Hvem kan du godt huske [___ og Leo]?

At flytning af det ene eller det andet sideordnede led er ugrammatisk, og ikke bare lettere uacceptabelt af forskellige årsager, er blevet bekræftet eksperimentelt.⁴ Sætninger som (26)b og (27)b er blevet vurderet til hhv. 1,32 og 1,44 i gennemsnit på en skala fra 1 til 7 i forsøg med hhv. 212 og 335 deltagere (se Nyvad m.fl. 2022 for engelsk).

⁴ Det er til muligt at flytte *dele* af *begge* sideordnede led samtidigt (såkaldt *across-the-board movement*):

(i) Den slags mad kan jeg [[godt lide ___] men [ikke rigtigt tåle ___]].
(ii) Jeg gad godt vide hvilken slags film [hun hader ___] men [han elsker ___].

- (26) a. Men jeg kender da allerede hunden og barnet.
b. *Men barnet jeg kender hunden og ___ da allerede.
(Christensen & Nyvad 2023a)
- (27) a. Det er åbenlyst, at jeg blev rasende over at
han alligevel læste både [journalen og dagbogen] i mit fravær.
b. *Det er dagbogen, som jeg blev rasende {over at / hvis / da / fordi}
han alligevel læste både [journalen og ___] i mit fravær.
(Nyvad m.fl. 2023)

4. Regler og sammensværgelser

I den generative litteratur er der traditionelt blevet argumenteret for at der er bestemte universelle regler eller begrænsninger der blokerer for flytning fra de forskellige slags øer. Ross (1967) foreslog en række regler for øer, herunder *The Coordinate Structure Constraint* (CSC), der blokerer for flytning af et sideordnet led eller dele af et sådant led. Ross foreslog også *The Complex Noun Phrase Constraint* (CNPC), der blokerer for flytning fra relativsætninger og sætninger der er komplement til et substantiv (fx *påstanden (om) at Jorden er flad* og *den ide at han vil starte en robotfabrik*). Chomsky (1964) foreslog at flytning fra et indlejret *hv*-spørgsmål blokeres af *The Wh-Island Condition*.⁵ Huang (1982: 505) *Condition on Extraction Domain* siger (kort sagt) at det kun er muligt at ekstrahere fra en sætning der ikke er del af et subjekt, eller er (del af) et adverbialt led. Senere er disse begrænsninger eller regler (undtagen CSC) blevet forsøgt samlet under Chomskys (1973) *Subjacency Condition*, der i en nøddeskal siger at *hv*-flytning maksimalt kan krydse (dvs. flytte igennem) en enkelt sætningsgrænse eller en DP-grænse. I (3)b krydser fremflytningen af *which cake* først DP-grænsen ved *the* og derefter sætningsgrænsen ved subjektet *you*, og dermed er *Subjacency* overtrådt. Ved flytning fra et indlejret spørgsmål som fx i (4)b skal *who* krydse to sætningsgrænser, hvilket også overtræder *Subjacency*. I nyere teoretisk generativ grammatik forklares ø-fænomener som overtrædelser af det mere generelle princip *Locality* (Chomsky 1995, Rizzi 1990). I *hv*-øerne og relativsætnings-øerne ovenfor krydser det fremflyttede *hv*-element et andet fremflyttet *hv*-element. Den lange flytning til starten af matrixsætningen er derfor ikke lokal, hvilket gør sæt-

⁵ Ross (1967: 27–28) argumenterede derimod for at *The Wh-Island Condition* ikke kategorisk blokerer for ekstraktion, men at det snarere er et gradsspørgsmål. Han giver bl.a. følgende eksempel: *Which books did he tell you why/?whether/?when he wanted to read*. Desuden spiller det en væsentlig rolle om den indlejrte sætning er finit eller ej. Infinitte sætninger er mere åbne for ekstraktion.

ningen ugrammatisk. Flytningen er kun mulig hvis der kan 'mellemlandes' i en tom position ved venstrekanten af den indlejrede sætning, som i (1)b.

Som det tydeligt fremgår af mængden af data fra dansk ovenfor, kan der ikke være tale om universelle og ubrydelige syntaktiske regler der 'forbyder' eller decideret blokerer ekstraktion. Der findes også mange forsøg på at forklare fænomenet vha. ikke-syntaktiske faktorer. Fx er det foreslået at lange ekstraktioner generelt, og flytninger fra i hvert fald indlejrede spørgsmål og relativsætninger i særdeleshed, er svære at processere pga. at arbejdshukommelsen overbebyrdes. Der er simpelthen for mange diskursreferenter (Gibson 1998, 2006) og/eller syntaktiske konstituenten (Hawkins 1994, 2004, Christensen m.fl. 2013a) mellem udgangspunktet for flytningen og endestationen i starten af hovedsætningen. For at forklare forskellen på fx dansk, der ser ud til at tillade flytning fra øer, og engelsk, der i langt mindre grad gør, er det foreslået at der i dansk er hvad man kunne kalde et 'ekstra forfelt' i indlejrede sætninger – en ekstra tom plads der kan bruge som 'flugtvej' fra øen (Nyvad m.fl. 2017, Vikner m.fl. 2017). Det er således muligt at 'flygte' fra øen, men det er dyrt i arbejdshukommelse pga. 'den lange vej' fra start til slut, og resultatet er at sætningen ikke vurderes til at være helt acceptabel.

For flytninger fra adverbelle ledsætninger og relativsætninger er det bl.a. foreslået at det styrende princip er informationsstruktur. Ifølge Abeillé m.fl. (2020) skyldes ø-effekter en diskurs-konflikt (*Focus-Background Conflict*), der opstår når et element der er en del af baggrundsinformation, bliver fokaliseret ved fremflytning. Denne ide bygger på en lang tradition hvor man forsøger at forklare ø-effekter med primært pragmatiske faktorer: Den indlejrede sætning skal være 'dominant' for at tillade ekstraktion (Erteschik-Shir 1973); sætninger der er 'baggrund', er øer (Goldberg 2005); det fremflyttede element skal være 'relevant' for kernebudskabet i ytringen (Chaves & Putnam 2020). Men der er ingen af dem der rigtigt forklarer mønsteret. Udfordringen er at nogle ekstraktioner er (næsten) helt acceptable, mens andre i varierende grad er uacceptable. (Det er også et problem for en ren syntaktisk forklaring.) Adverbelle ledsætninger er typisk (men ikke altid) baggrund (se fx Abeillé m.fl. 2020: 3, Chaves & Putnam 2020: 235), og *hv*-flytning er fokusmarkering, mens relativisering ikke er det, så det burde give et lige dårligt resultat uanset hvilken type konjunktion der indleder sætningen.

Selvom det sikkert ville være mere tilfredsstillende at kunne pege på en enkelt faktor som udslagsgivende, skal forklaringen sandsynligvis snarere findes i en interaktion mellem syntaktisk struktur (og arbejdshukommelse), (leksikalsk) semantik og pragmatik (Nyvad m.fl. 2022, 2023). Som beskrevet i afsnit 3.3 ovenfor, afhænger prisen (faldet i acceptabilitet) for at forlade en adverbial ledsætning af dens funktion: Flytning fra *hvis* (årsag) er bedre end fra *da* (tid) eller *fordi* (årsag), der dog stadig er væsentlig bedre end ugrammatiske kontrolsætninger. Desuden

er der forskel på engelsk *when* og *because*, men altså ikke på dansk *da* og *fordi*, og den sprogforskell er ikke umiddelbar let at forklare med informationsstruktur.

Adverbielle ledsætninger med *hvis*, *da* og *fordi* er alle potentielle øer fordi de jo netop er adverbielle, ikke en del af argumentstrukturen. Men de har forskellige særlige egenskaber. *Hvis* (ligesom engelsk *if*) danner sandsynligvis en *hv*-ø (Bhatt & Pancheva 2006, Haegeman 2010, Larson 1985), men *hvis* (ulig engelsk *if*) kan indgå i 'konjunktionsstabling' (rekursiv underordning, fx *hvis at det ikke virker..., det er bare fordi at..., det er mig som at der...*), og derfor er der teoretisk mulighed for en flugtvej (et smuthul). *Da* tillader ikke indlejret V2 (**da jeg havde ikke smadret vassen*), hvilket klart signalerer underordning (*da* kan ikke indlede en sætning med hovedsætningsledstilling og indleder obligatoriske en underordnet sætning). Men *da* tillader ikke stabling (jf. **da at jeg gik*), der ellers ser ud til at være kendetegnende for underordnede sætninger i dansk, og det kunne måske tyde på at der ikke er mulighed for en flugtvej, og at der dermed er tale om en ø der er svær at undslippe. Ligesom *hvis* kan *fordi* også stables (*fordi at du gik*), men på den anden side har *fordi* nogle træk tilfælles med hovedsætninger: Fx tillader de indlejret V2 og epistemiske modaludtryk (*fordi kagen har han sandsynligvis/helt sikkert/jo allerede spist*). Der kan således være noget i den syntaktiske struktur der gør ekstraktion mere besværligt og mindre acceptabelt.

Flytningen er altså i sig selv mulig, men krævende for arbejdshukommelsen og afhængig af funktion og informationsstruktur. Der er interaktion (en 'sammensværgelse') mellem disse faktorer, og derfor er det endnu ikke helt klart hvor meget de hver især bidrager med, men det er jo et empirisk spørgsmål.

5. Konklusion

Dansk er specielt spændende fordi syntaktiske øer gentagne gange har vist sig ikke at opføre sig som de burde hvis begrænsningerne for ø-ekstraktioner var absolutte og universelle. Vi har givetvis brug for både syntaksen, funktionen og performanssystemerne for at kunne begynde på at forklare hvorfor det ikke altid er lige (u)acceptabelt at forlade en indlejring. Grammatikken muliggør, arbejdshukommelsen begrænser og pragmatikken sandsynliggør.

Litteratur

- Abeillé, Anne, Barbara Hemforth, Elodie Winckel, og Edward Gibson (2020) Extraction from Subjects: Differences in Acceptability Depend on the Discourse Function of the Construction. *Cognition* 204:104293.
- Andersen, Margrethe Heidemann, og Philip Diderichsen (2011) Sjældne og sære sammensætninger. *NyS, Nydanske Sprogstudier*, nr. 41:40–65.
- Bhatt, Rajesh, og Roumyana Pancheva. 2006. Conditionals. I Martin Everaert og Henk van Riemsdijk (red.). *The Blackwell Companion to Syntax*. Malden, MA, USA: John Wiley & Sons, Ltd., 638–87.
- Bondevik, Ingrid, Dave Kush, og Terje Lohndal (2020) Variation in Adjunct Islands: The Case of Norwegian. *Nordic Journal of Linguistics* 44 (3):1–32.
- Carnie, Andrew (2006) Island Constraints. I Keith Brown (red.), *Encyclopedia of Language & Linguistics (Second Edition)*. Oxford: Elsevier, 48–51.
- Chaves, Rui P. og Michael T. Putnam (2020) *Unbounded Dependency Constructions: Theoretical and Experimental Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Chomsky, Noam (1964) *Current Issues in Linguistic Theory*. Hague: Mouton.
- Chomsky, Noam (1973) Conditions on Transformation. I Stephen R. Anderson og Paul Kiparsky (red.). *A Festschrift for Morris Halle*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 232–86.
- Chomsky, Noam (1995) *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Christensen, Ken Ramshøj, Johannes Kizach, og Anne Mette Nyvad (2013a) Escape from the Island: Grammaticality and (Reduced) Acceptability of *Wh*-Island Violations in Danish. *Journal of Psycholinguistic Research* 42 (1):51–70.
- Christensen, Ken Ramshøj, Johannes Kizach, og Anne Mette Nyvad (2013b) The Processing of Syntactic Islands – An fMRI Study. *Journal of Neurolinguistics* 26 (2):239–51.
- Christensen, Ken Ramshøj, og Anne Mette Nyvad (2014) On the Nature of Escapable Relative Islands. *Nordic Journal of Linguistics* 37 (1):29–45.
- Christensen, Ken Ramshøj, og Anne Mette Nyvad (2019) No escape from the island: On extraction from complement *wh*-clauses in English. I Ken Ramshøj Christensen, Henrik Jørgensen, og Johanna L. Wood (red.). *The Sign of the V – Papers in Honour of Sten Vikner*. Aarhus: Dept. of English, School of Communication & Culture, Aarhus University, 95–112.
- Christensen, Ken Ramshøj, og Anne Mette Nyvad (2022) The Island Is Still There: Experimental Evidence For The Inescapability Of Relative Clauses In English. *Studia Linguistica* 76 (3):1–25.
- Christensen, Ken Ramshøj, og Anne Mette Nyvad (2023a) Frequency, animacy, structural complexity, and acceptability. Ms. indsendt til bedømmelse.
- Christensen, Ken Ramshøj, og Anne Mette Nyvad (2023b) Sætningskompleksitet, frekvens og acceptabilitet. *Ny Forskning i Grammatik* 30: under udgivelse.
- Engdahl, Elisabet, og Eva Ejerhed (red.) (1982) *Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages*. Umeå: Universitetet i Umeå; Almqvist & Wiksell International.
- Erteschik-Shir, Nomi (1973) On the nature of island constraints. Ph.d.-afhandling. Cambridge, MA: MIT.
- Erteschik-Shir, Nomi (2006) Bridge Phenomena. I Martin B.H. Everaert og Henk C. van Riemsdijk (red.). *The Blackwell Companion to Syntax*. Malden, MA, USA: Blackwell Publishing, 284–94.
- Gibson, Edward (1998) Linguistic complexity: Locality of syntactic dependencies. *Cognition* 68 (1):1–76.

- Gibson, Edward (2006) Sentence Comprehension, Linguistic Complexity In. I *Encyclopedia of Cognitive Science*. American Cancer Society.
- Goldberg, Adele E. (2005) *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Haegeman, Liliane (2010) The Internal Syntax of Adverbial Clauses. *Lingua* 120 (3):628–48.
- Hansen, Erik (1984) *Dæmonernes port: støttemateriale til undervisningen i nydansk grammatik*. 3. udg. København: Reitzel.
- Hansen, Erik, og Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog. bind I-III*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, Aage (1967) *Moderne Dansk. Bind I*. København: Grafisk Forlag.
- Hawkins, John A. (1994) *A performance theory of order and constituency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hawkins, John A. (2004) *Efficiency and complexity in grammars*. Oxford: Oxford University Press.
- Hofmeister, Philip, og Ivan A. Sag (2010) Cognitive constraints and island effects. *Language* 86 (2):366–415.
- Huang, Cheng-Teh James (1982) Logical Relations in Chinese and the Theory of Grammar. Ph.d.-afhandling, Cambridge, MA: MIT.
- Jensen, Anne (2002) Sætningsknuder i dansk. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 29: 105–24.
- Kush, Dave, og Filippa Lindahl (2011) On the escapability of islands in Scandinavian. I *85th Annual Meeting of the Linguistic Society of America*. Pittsburgh, Pennsylvania.
- Kush, Dave, Terje Lohndal, og Jon Sprouse (2019) On the Island Sensitivity of Topicalization in Norwegian: An Experimental Investigation. *Language* 95 (3):393–420.
- Kush, Dave, Akira Omaki, og Norbert Hornstein (2013) Microvariation in islands? I Jon Sprouse og Norbert Hornstein (red.). *Experimental Syntax and Island Effects*. Cambridge: Cambridge University Press, 239–64.
- Larson, Richard K. (1985) Bare NP adverbs. *Linguistic Inquiry* 16 (4):595–621.
- Lindahl, Filippa (2017) Extraction from Relative Clauses in Swedish. Ph.d.-afhandling. Göteborg: Göteborg Universitet.
- Mikkelsen, Kristian (1894) *Dansk Sproglære, Med Sproghistoriske Tillæg: Haandbog For Lærere Og Viderekomne*. København: Lehman & Stages Forlag.
- Mikkelsen, Kristian (1911) *Dansk ordføjnings-lære med sproghistoriske tillæg. Håndbog for viderekomne og lærere*. København: Lehman & Stages Forlag.
- Müller, Christiane (2019) Permeable islands. A contrastive study of Swedish and English adjunct clause extractions. Ph.d.-afhandling. Lund: Lund Universitet.
- Müller, Christiane, og Clara Ulrich Eggers (2022) Island Extractions in the Wild: A Corpus Study of Adjunct and Relative Clause Islands in Danish and English. *Languages* 7 (2):125.
- Nyvad, Anne Mette, Ken Ramshøj Christensen, og Sten Vikner. 2017. CP-recursion in Danish: A cP/CP-analysis. *The Linguistic Review* 34 (3): 449–77. <https://doi.org/10.1515/tlr-2017-0008>.
- Nyvad, Anne Mette, Christiane Müller, og Ken Ramshøj Christensen (2022) Too True to Be Good? The Non-Uniformity of Extraction from Adjunct Clauses in English. *Languages* 7 (4):244.

- Nyvad, Anne Mette, Christiane Müller, og Ken Ramshøj Christensen (2023) Moving away from the island. Extraction from adjunct clauses in Danish. Under udarbejdelse.
- Poulsen, Mads (2008) Acceptability and Processing of Long-Distance Dependencies in Danish. *Nordic Journal of Linguistics* 31 (1):73–107.
- Rizzi, Luigi (1990) *Relativized minimality*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Ross, John Robert (1967) Constraints on variables in syntax. Ph.d.-afhandling. Cambridge, MA: MIT.
- Szabolcsi, Anna, og Terje Lohndal (2017) Strong vs. Weak Islands. I Martin Everaert og Henk van Riemsdijk (red.). *The Companion to Syntax*. Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc., 1–51.
- Van Valin, Robert D. Jr, og Randy J. LaPolla (1997) *Syntax: Structure, Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vikner, Sten, Ken Ramshøj Christensen, og Anne Mette Nyvad (2017) V2 and cP/CP. I Laura Bailey og Michelle Sheehan (red.). *Order and structure in syntax I: Word order and syntactic structure*. Berlin: Language Science Press, 313–24.